

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ТЕКСТАХ СФЕРИ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглядаються морфологічні, лексико-граматичні і синтаксичні засоби вираження заперечення у текстах сфери ядерної енергетики та способи їх перекладу українською мовою.

Ключові слова: заперечення, морфологічні засоби, лексико-граматичні засоби, синтаксичні засоби.

В статье рассматриваются морфологические, лексико-грамматические и синтаксические средства выражения отрицания в текстах сферы ядерной энергетики и способы их перевода на украинский язык.

Ключевые слова: отрицание, морфологические средства, лексико-грамматические средства, синтаксические средства.

The article deals with morphological, lexico-grammatical and syntactical means expressing negation in the nuclear power engineering texts as well as the ways of their translation into Ukrainian.

Key words: negation, morphological means, lexico-grammatical means, syntactical means.

Стрімкий розвиток технологій у сфері ядерної енергетики, гостре питання підвищення безпеки у цій сфері та постійне обговорення і критика застосування таких технологій збільшують значущість перекладу текстів сфери ядерної енергетики взагалі та коректного відтворення у перекладі заперечення зокрема.

Вираження заперечення є предметом вивчення багатьох дослідників (див., напр., Бондаренко В.Н., Бархударов Л.С., Прокоф'єва О.А. та ін.), оскільки явище заперечення належить до лінгвістичних універсалій та може бути реалізоване засобами різних мовних рівнів. Проте питання передачі заперечення у перекладі текстів сфери ядерної енергетики є недостатньо дослідженим.

Тому метою статті є визначення способів перекладу українською мовою заперечення, вживаного у текстах сфери ядерної енергетики, шляхом аналізу мовних засобів його вираження. Для досягнення поставленої мети необхідно визначити поняття заперечення, систематизувати засоби його вираження на морфологічному, лексико-граматичному та синтаксичному рівнях, а також узагальнити способи перекладу заперечення українською мовою.

Відповідно до академічних джерел [1; 2; 3; 4] заперечним називається судження, яке відхиляє наявність ознак у предмета. Граматичним запереченням є слово або морфема, яка несе в собі значення протилежності висловлюваному. Тому заперечення може бути визначене як мовний засіб, що надає заперечувальний зміст висловленню. Окрім того,

© Тараненко Л.І., Чайка О.С., 2011

заперечення визначають як слово або афікс, що вказує на відсутність предмета, його якісних ознак, дій або станів, а також слово-речення, що виражає незгоду з висловлюванням. У подальшому нашому дослідженні під запереченням будемо розуміти вираження за допомогою різних засобів мови того, що зв'язок між членами речення сприймається як реально неіснуючий або відсутній.

У лінгвістичних дослідженнях категорія заперечення може бути виражена засобами різних мовних рівнів: морфологічного, лексико-граматичного та синтаксичного, які були систематизовані нами у вигляді схеми (рис. 1).

Серед усіх термінів, вживаних у галузі ядерної енергетики, терміни, які передають заперечення, становлять невелику кількість, менше 1% (відносно проаналізованих 800 термінів на матеріалі Глосарію МАГАТЕ) [4].

Наше дослідження не зафіксувало у термінах, що належать до галузі ядерної енергетики, випадки використання заперечувальних суфіксів *-less* та *-free* як типових для англійської мови морфологічних засобів вираження заперечення. Разом з тим, було з'ясовано, що морфологічні засоби реалізації заперечення у терміносистемі ядерної енергетики представлені винятково префіксами.

Рис. 1. Засоби вираження заперечення, вживані у текстах сфери ядерної енергетики

Одним з найпоширеніших заперечувальних префіксів, вживаних у терміносистемі ядерної енергетики, є префікс *non* (*no*)-, зареєстрований у 15% аналізованих лексичних одиниць із заперечувальними префіксами, наприклад: *non-fixed contamination* – нефіксоване радіоактивне забруднення, *non-stochastic effect* – нестохастичний ефект, *linear-no threshold (LNT) hypothesis* – лінійна безпорогова (ЛБ) гіпотеза (ЛБГ). Подібну частоту вживання (15%) має префікс *un-*, наприклад: *unirradiated uranium/thorium/fuel* – неопромінений уран/торій/ паливо, *uncertainty analysis* – аналіз невизначеностей. Як видно з прикладів, терміни з цими префіксами зберігають у перекладі заперечення, що в українській мові передається за допомогою префіксів *не-* або *без-*.

У ході аналізу було встановлено, що для вираження заперечення рідше використовується префікс *in-* (6%) та ще рідше його варіанти *im-* (3%) і *il-* (3%), наприклад: *independent equipment* – незалежне обладнання, *illicit trafficking* – незаконний обіг ядерних або радіоактивних матеріалів. Використання таких префіксів спостерігається у термінах, які широко використовуються у різних галузях науки та техніки, а не належать винятково до галузі ядерної енергетики. Подібне можна сказати про префікси *de-* (6%) та *dis-* (1%), наприклад: *discharge* – вивіск, *decontamination factor* – коефіцієнт дезактивації. Окрім того, для самої терміносистеми доволі молодій галузі нехарактерними є терміни з архаїчними префіксами, такими як *a-*, *ab-* (3%) та *an-* (3%), наприклад: *abnormal operation* – порушення нормальної експлуатації, *anomaly* – аномалія.

Аналіз термінів, що виражають заперечення в англійській та українській мовах, засвідчив, що більше, ніж у половини випадків (57,5%) вони співпадають. Такі терміни, у першу чергу, представлені загальнонауковою термінологічною лексикою. При цьому майже у половині випадків (42,5%) заперечення реалізуються в термінах в одній мові та відсутні у мові перекладу. Такі випадки стосуються, у першу чергу, лексичних одиниць, які належать саме до галузі ядерної енергетики. Таким чином, термін, який в одній мові має негативне значення, в іншій мові передається шляхом використання морфологічних засобів вираження негативу. Інколи виникає необхідність використання в перекладі несловникового відповідника терміна для пояснення його значення, наприклад: *nuclear trafficking* – незаконний ядерний обіг, *disused source* – вилучене з використання джерело, *orphan source* – безгоспне джерело, *unsealed source* – відкрите джерело.

Отже, незважаючи на те, що заперечувальні префікси широко представлені в англійській та українській мовах, для вираження заперечення у термінах галузі ядерної енергетики морфологічні засоби не є частотними. Разом з тим, для самих текстів цієї сфери характерним є заперечення, реалізоване усіма мовними рівнями, наприклад: *In such cases additional treatment of the gaseous effluents is unlikely to be necessary.* – У таких випадках додаткова переробка газоподібних викидів навряд чи необхідна. У наведеному прикладі заперечення виражено словом *unlikely* із заперечувальним префіксом *un-*, яке перекладено як *навряд чи*.

Загалом у лінгвістичних працях [1, 3] виділяють три способи вираження заперечення у мовленні: за допомогою заперечувальних займенників, прислівників і сполучників. Деякі науковці додають окрім морфологічних засобів, представлених афіксацією, і заперечувальні прийменники, частки та імпліцитні способи вираження заперечення.

Лексико-граматичні засоби реалізації заперечення представлені, у першу чергу, повнозначними словами, які мають імпліцитну заперечувальну семантику (дієслова *lack*,

neglect, fail, ignore тощо), які, зазвичай, перекладаються словом із запереченням «не» [5: 209]. Для текстів сфери ядерної енергетики такі слова не є характерними, разом з тим у ході аналізу було зареєстровано поодинокі використання дієслова *lack*, наприклад: *There have been instances where lack of control over such sources resulted in considerable economic loss, serious health effects due to radiation exposure and even death.* – Були випадки, коли відсутність контролю над такими джерелами призводила до значних економічних збитків, серйозним наслідкам для здоров'я людей внаслідок радіаційного опромінення та навіть до смерті [10]. Таку ж частоту вживання має дієслово *fail*, наприклад: *Regulatory authorities are therefore also obliged to establish the range of actions and penalties that may be taken against any employer who fails to take account of the requirement of the BSS in complying with the dose limits.* – Регулюючі органи тому також повинні встановлювати комплекс заходів та санкцій, які можуть бути застосовані по відношенню до будь-якого наймача, який не бере до уваги вимог норм дотримання дозових меж [9]. У той же час, іменник *failure* використовується значно частіше, ніж інші слова з імпліцитною заперечувальною семантикою, наприклад: *Failure to do so may result in a waste form that does not comply with safety specifications for storage or disposal and may be technically difficult and costly to reprocess into a form that does comply, or may give rise to unnecessary radiation exposure.* – Якщо цього не зробити, може виникнути форма відходів, яка не відповідає технічним вимогам забезпечення безпеки при зберіганні або захороненні, та переробці у форму, яка відповідає вимогам, може виявитись технічно важкою та дорогою або ж призвести до надмірного радіаційного випромінювання [10], де іменник *failure* перекладається підрядним реченням із запереченням.

Речення із заперечувальним займенником *none* перекладаються, здебільшого, заперечним реченням з часткою «не» та словом «жодний», наприклад: *...none were previously deemed necessary.* – ...де раніше це не вважалось необхідним [9]. При цьому заперечувального сполучника *notwithstanding that*, що перекладається «незважаючи на те, що», у текстах сфери ядерної енергетики не зафіксовано. Рідко у таких текстах вживається і сполучник із експліцитним запереченням *whether or not*, наприклад: *The decision whether or not emergency plans are needed should result from the prior radiological evaluation.* – Рішення про необхідність планів аварійних заходів слід приймати виходячи з результатів попередньої радіологічної оцінки [9]. Цей сполучник має перекладатись як «(незалежно від того), чи...чи» та за ним має йти частка «ні», проте у текстах сфери ядерної енергетики він може бути опущений з тим, щоб виклад тексту був нейтральним.

Стосовно прийменників з імпліцитним запереченням (*despite, in spite of, regardless*), що перекладаються як «незважаючи на», то в аналізованих текстах було зафіксовано лише вживання прийменника *despite*, наприклад: *However, despite such exemptions, the exposure of workers involved in manufacture of exempt devices should still be subject to control.* – Однак, незважаючи на такі вилучення навчання робітників, які беруть участь у виробництві пристроїв, які підлягають такому вилученню, його слід контролювати [10].

Оскільки у текстах сфери ядерної енергетики поширеними є умовні речення, то для них характерним є часте використання сполучників *unless, if only*. Як і в інших науково-технічних текстах, у текстах сфери ядерної енергетики доволі поширеними є і сполучники з імпліцитним запереченням, наприклад *however*, що надають реченню заперечуваль-

ного значення та перекладаються за допомогою «не». Подібним чином перекладаються і речення з прийменником *without*, який може вводити герундіальні звороти, характерні для науково-технічних текстів.

У текстах сфери ядерної енергетики не виявлено випадків перекладу часткового (логічного) заперечення або іншого заперечення за допомогою «а не». Окрім того, у таких текстах не вживаються підрядні речення, які вводяться заперечувальною сполучною фразою *no matter how (why, where, what тощо)*, що, як правило, перекладається «незалежно від того, як (чому, де тощо)». Нетиповим є й вираження заперечення за допомогою займенників *nobody, no one, nothing* та конструкції *neither... nor*.

В англійській мові, як і в українській, є загальне заперечення як елемент групи присудка або підмета, і часткове заперечення, що входить до складу другорядних членів речення [5].

На синтаксичному рівні у текстах сфери ядерної енергетики заперечення у групі присудка виражене найчастіше за допомогою *not*. Окрім того, досить часто для вираження заперечення *not* вживається з модальними дієсловами у групі підмета та як часткове заперечення.

За результатами аналізу було встановлено, що для текстів сфери ядерної енергетики нетиповими є заперечення, представлені моделями *cannot help but + Infinitive, cannot + Infinitive + too + прислівник*, які можуть перекладатись стверджувальними реченнями та, як правило, надають висловленню емоційне забарвлення. Слід зазначити також, що не було зафіксовано вживання конструкцій *no that*, яка на початку речення перекладається як «це не означає», та *there is/are* із запереченням *not*, що зазвичай перекладається як «немає» або «відсутній». Проте доволі часто зустрічається конструкція *there is no*, яка, здебільшого, перекладається за допомогою слів «немає» та «відсутній», наприклад: *In areas where there is no problem of contamination by unsealed radioactive materials, designated areas may sometimes be defined in terms of the dose rate at the boundary.* – На мих мерупоріях. де немає проблем забруднення відкритими радіоактивними матеріалами, визначення зони іноді може бути зроблено виходячи з потужності дози на межі. *There is no waste that could damage the waste package.* – Відсутні відходи, які могли б пошкодити пакування відходів [10].

При цьому були зареєстровані випадки перекладу такої конструкції й іншими способами, залежно від лексичного складу речення, наприклад: *Particular care should be taken to ensure by administrative means that there is no loading of fuel that has been cooled for an insufficient period of time or of a combination of fuel assemblies that is not permitted in the cask.* – Особлива увага має приділятися адміністративним заходам, які мають забезпечувати усунення можливості загрузки до контейнеру палива без достатньої витримки або непередбаченого проектом комбінації паливних викидів [9].

Окрім того, наведена конструкція може перекладатись як «це аж ніяк не, це зовсім не», «немає жодного», проте такі варіанти перекладу не притаманні текстам сфери ядерної енергетики, оскільки в них не повинні вживатись емоційні конструкції, та вони мають бути позбавлені емоційного забарвлення.

Як правило, у перекладі з англійської мови на українську спостерігається більша кількість вживання засобів вираження заперечення, що пояснюється особливостями цих мов, наприклад: *For visitors making short and infrequent visits to controlled areas, such that*

there is no likelihood of any significant exposures, individual monitoring and record keeping is unnecessary. – Для відвідувачів, які ненадовго і не часто проходять до зон під контролем, таким чином відсутня вірогідність у найменшій ступені значного їх опромінення, індивідуальний моніторинг та реєстраційні засоби не потрібні [10], де прикметник *infrequent* із заперечувальним префіксом *in-* зберігає своє заперечення у перекладі *не часто*, а прикметник без заперечення *short* перекладається прикметником із запереченням *ненадовго*.

Викладене дозволяє констатувати, що у текстах сфери ядерної енергетики широко використовуються морфологічні, лексико-граматичні й синтаксичні засоби вираження заперечення. Проте у перекладі заперечення, виражене засобами одного рівня, може передаватись засобами іншого рівня. Терміни, у яких заперечення виражене і в англійській, і в українській мовах морфологічними засобами, належать у більшості випадків до термінів загальнонаукової лексики. Приблизно у половині випадків спостерігається наявність морфологічного вираження категорії заперечення у термінах лише в одній мові. Найчастіше це спостерігається у перекладі термінів, які належать саме до галузі ядерної енергетики. Хоча морфологічні засоби вираження заперечення не є частотними для термінів сфери ядерної енергетики, їх використовують досить часто у словах загальнонаукової лексики для вираження заперечення у реченнях. У текстах сфери ядерної енергетики використовується значна кількість різних лексико-граматичних та синтаксичних засобів. Проте у таких текстах не використовується весь арсенал таких засобів, або їх використання не є частотним, оскільки деякі лексико-граматичні та синтаксичні засоби вираження заперечення можуть бути емоційними конструкціями або мати емоційне забарвлення, що є неприйнятним стилем, до якого належать тексти сфери ядерної енергетики. Така особливість має бути врахованою у перекладі, оскільки можливість передачі засобів заперечення не обмежується перекладом за допомогою «не». Тому у перекладі текстів сфери ядерної енергетики з варіантів перекладу заперечення мають бути обрані ті, які не надають додаткового емоційного забарвлення та відповідають стилю таких текстів.

Отже, у текстах сфери ядерної енергетики для вираження заперечення використовуються такі морфологічні засоби: префікси *non-*, *(no)-*, *un-*, *de-*, *dis-*, *in-*, *im-*, *il-*, *a-*, *ab-*, *an-*; лексико-граматичні: повнозначні слова, які мають імпліцитну заперечувальну семантику, займенник *none*, сполучники *whether... or not*, *unless*, *if only*, *however*, прийменники *despite*, *without*, сполучник *nor*; сполучник, прислівник та займенник *neither* та *no* як прислівник та прикметник; та синтаксичні: конструкція *there is no*, *not*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Языкознание. Большой энциклопедический словарь. [сост. В.Н. Ярцевой]. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
2. Словарь-справочник лингвистических терминов [сост. Д.Э. Розенталь и др.]. – М.: Просвещение, 1976. – 543 с.
3. Толковый словарь русского языка [сост. Д.Н. Ушаковым и др.]. – М.: АСТ, 2000. – 720 с.
4. Толковый словарь [сост. С.И. Ожеговым]. – М.: Оникс, Мир и Образование, 2008. – 736 с.

5. Глоссарий МАГАТЭ по вопросам безопасности. Терминология, используемая в области ядерной безопасности и радиационной защиты / Международное агентство по атомной энергии. – Вена: IAEA, 2007. – 295 с.

6. Бархударов Л.С. Грамматика английского языка / Л.С. Бархударов. – М.: Высш. шк., 1973. – 423 с.

7. Бондаренко В. Н. Отрицание как логико-грамматическая категория / В. Н. Бондаренко. – М.: Наука, 1983. – 212 с.

8. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської науково-технічної літератури на українську мову. Ч. I / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 271 с.

9. Management of waste from the use of radioactive material in medicine, industry, agriculture, research and education: safety guide / International Atomic Energy Agency. – Vienna: IAEA, 2005. – 216 pp.

10. Design of fuel handling and storage systems for nuclear power plants: safety guide / International Atomic Energy Agency. – Vienna: IAEA, 2003. – 188 pp.

УДК 372.811

Бідненко Н.П.

(Дніпропетровськ, Україна)

ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ МЕТОДИКИ ЖАНРОВОГО ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ ЯК КОМПЛЕКСНЕ ПИТАННЯ КОМПАРАТИВІСТИКИ

Стаття присвячена питанню створення єдиної сучасної методики жанрового перекладу художніх текстів. Автор статті аналізує сучасні дослідження, робить спробу виявити переваги і недоліки різних підходів до вирішення цієї проблеми та акцентує увагу на необхідності подальшого вивчення специфіки перекладу різних жанрів літератури як актуального питання компаративістики..

Ключові слова: жанровий переклад, функціональні стилі, жанрові особливості оригіналу, критика художнього перекладу, жанрова-стильова домінанта, підстиль.

Статья посвящена вопросу создания единой современной методики жанрового перевода художественных текстов. Автор статьи анализирует современные исследования, делает попытку выявить преимущества и недостатки разных подходов к решению этой проблемы и акцентирует внимание на необходимости дальнейшего изучения специфики перевода разных жанров литературы как актуальной проблемы компаративистики.

Ключевые слова: жанровый перевод, функциональные стили, жанровые особенности оригинала, критика художественного перевода, жанрово-стилевая доминанта, подстиль.

The article is devoted to the question of creation of the unique genre methodology of belle letters translation. The author of the article analyzes contemporary investigations, makes an

© Бідненко Н.П., 2011